

Program razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori 2023–2027

PREDGOVOR

Program razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori 2023–2027. je strateški dokument usmjeren ka podizanju nivoa finansijske pismenosti i promovisanju odgovornog finansijskog ponašanja crnogorskih građana.

Program podržava težnju Centralne banke i Vlade Crne Gore da crnogorskim građanima obezbijede pristup kvalitetnoj finansijskoj edukaciji kako bi stekli i unaprijedili znanja i vještine za donošenje odgovornih finansijskih odluka u svakoj fazi svog života. Naš zajednički imperativ je da, kroz kontinuirano unaprjeđenje finansijske pismenosti, doprinesemo poboljšanju finansijskog blagostanja svih crnogorskih građana.

Brojna istraživanja su utvrdila da postoji snažna korelacija između nivoa finansijske pismenosti i sposobnosti pojedinaca da donose adekvatne finansijske odluke na osnovu raspoloživih informacija i činjenica. Na osnovu znanja stečenog kroz finansijsku edukaciju pojedinac prepoznaje najprimjerenije finansijske proizvode i donosi finansijski odgovorne i održive odluke, što je od ključnog značaja za kvalitet vlastitog života i dobrobit čitavog društva.

Sa globalizacijom i razvojem tehnologije i modernog poslovanja, finansijska edukacija dobija sve više na značaju. Finansijsko tržište se neprekidno razvija, postaje sofisticiranije i stalno nudi nove i složene proizvode i usluge. Inovacije su donijele brojne pogodnosti za korisnike, ali su istovremeno uticale na povećanje rizika jer korisnicima postaje sve teže da sagledaju i sa razumijevanjem procijene uslove složenijih finansijskih proizvoda i usluga.

Iako je finansijska pismenost uvijek važna, njen značaj je posebno naglašen tokom izazovnih i neizvjesnih vremena, poput ovog u kome živimo i poslujemo. Eksterni faktori, u prvom redu pandemija zarazne bolesti COVID-19 i situacija u Ukrajini, uzrokovali su brojne ekonomske i sociološke probleme u gotovo svim zemljama svijeta. Poslovanje u otežanim okolnostima uslovalo je pad ekonomske aktivnosti i rast stope nezaposlenosti, što je stvorilo ogroman pritisak na vlade širom svijeta i, istovremeno, naglasi-

lo važnost upravljanja finansijama u vremenu krize. Još jednom je potvrđeno da je racionalno budžetiranje ključno za preživljavanje finansijske krize, kako na nivou javnih i korporativnih, tako i na nivou ličnih, odnosno porodičnih finansija.

Poznavanje vještina preživljavanja je korisno u normalnim okolnostima, ali nam je mnogo dragocjenije kada se nađemo u situaciji hitnog slučaja. Tako je i sa finansijskim znanjem – ono najviše znači tokom finansijske krize, a onaj koji ga posjeduje ima značajno veću šansu da krizu prebrodi brže i lakše. Finansijski edukovan pojedinac donosi odgovorne odluke, što, u prvom redu, omogućava postizanje njegove lične koristi, ali posljedično, dovodi i do uspostavljanja efikasnih, stabilnih i zdravih finansijskih tržišta, te, u krajnjem, doprinosi finansijskoj stabilnosti ukupnog sistema.

Usvajanje Programa razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori 2023–2027. važna je prekretnica ka efikasnijem, koordinisanijem i rezultatski orijentisanom djelovanju u korist finansijske pismenosti, otpornosti i blagostanja svih građana. Preduslov za uspješnu implementaciju Programa je posvećen i aktivan odnos svih društvenih subjekata, pa ih pozivam da daju svoj puni doprinos podizanju finansijskog blagostanja svih naših građana. Očekujem i da će Program dopuniti i dodatno osnažiti postojeće inicijative koje sprovode pojedinačni subjekti i otvoriti mogućnosti za više zainteresovanih strana da budu dio ove važne agende.

Radoje ŽUGIĆ
*predsjedavajući Savjeta za
finansijsku stabilnost*

SADRŽAJ

UVOD.....	4
Definicija finansijske edukacije	5
Trendovi i razvoj.....	6
Važnost strateške i koordinisane finansijske edukacije u Crnoj Gori.....	7
1. Finansijska pismenost u Crnoj Gori	9
Rezultati istraživanja o nivou finansijske pismenosti	9
2. Snažna posvećenost finansijskoj edukaciji	15
Finansijska edukacija u crnogorskom obrazovnom sistemu	15
Postojeće inicijative/aktivnosti na planu finansijske edukacije	15
Centralna banka Crne Gore	16
Komisija za tržište kapitala	18
Agencija za nadzor osiguranja.....	19
Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma	21
Udruženje banaka Crne Gore.....	22
Montenegroberza.....	22
Centar za stručno obrazovanje.....	23
Ka strateškom i koordinisanom pristupu	23
3. Vizija, misija, prioriteti i strateški ciljevi razvoja finansijske edukacije	26
4. Kanali finansijske edukacije	36
5. Ciljne grupe.....	37
6. Implementacija Programa.....	40
Struktura upravljanja	40
Godišnji akcioni planovi.....	41
Monitoring i evaluacija	41
Finansiranje	42

UVOD

Program razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori 2023–2027 predstavlja okvir za sprovođenje aktivnosti svih zainteresovanih stejkholdera na planu finansijske edukacije u narednih pet godina.

Programom su utvrđeni prioriteti i strateški ciljevi razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori, kroz čije dostizanje će se ispuniti vizija Programa, a to je obezbjeđenje znanja, vještina i kompetencija crnogorskim građanima, uz čiju primjenu će oni uspješno upravljati ličnim finansijama i donositi adekvatne finansijske odluke, što će doprinijeti individualnoj i opštoj dobrobiti i jačanju finansijske stabilnosti zemlje.

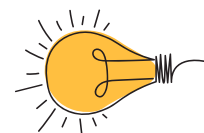
Osim prioriteta i strateških ciljeva razvoja finansijske edukacije, Program definiše mehanizme za monitoring i evaluaciju, koji će omogućiti redovno praćenje sprovođenja Programa, odnosno godišnjih akcionih planova, kao i upoređivanje ostvarenih sa planiranim ciljevima, te identifikovanje ograničenja/izazova i iznalaženje načina za njihovo prevazilaženje. Informacije koje budu prikupljene kroz monitoring i evaluaciju biće korišćene prilikom planiranja narednih koraka i revizije Programa, po njegovom isteku.

Program, kao i prateći godišnji akcioni planovi, uključuju aktivnosti usmjerene, prije svega, na:

- pružanje podrške pojedincima u boljem razumijevanju osnovnih finansijskih pojmova i koncepata,
- jačanje vještina za upravljanje finansijama,
- poboljšanje finansijske discipline stanovništva, kroz podizanje svijesti o potrebi adekvatnog finansijskog planiranja i odgovornog trošenja i zaduživanja,
- bolje razumijevanje prednosti i rizika korišćenja različitih finansijskih proizvoda i usluga, uz istovremenu zaštitu prava korisnika finansijskih usluga i jačanje povjerenja u finansijski sistem i sl.

Ovaj strateški dokument usvaja se u trenutku kada je crnogorskim građanima neophodan pristup kvalitetnoj finansijskoj edukaciji kako bi uspješno prebrodili izazovna vremena (pandemija zarazne bolesti COVID-19, situacija u Ukrajini u vidu ugroženih lanaca snabdijevanja, visoke inflacije...), i postavili temelje otporne i održive finansijske budućnosti. Implementacija Programa, koja se mora bazirati na snažnoj političkoj podršci, pomoći će crnogorskim građanima da usvoje zdrave finansijske navike od najranijeg uzrasta, te da efikasno upravljaju svojim prihodima, pažljivo koriste kreditne i ostale finansijske instrumente i adekvatno planiraju svoje raspoložive budžete, kako bi jednog dana zasluženo uživali u stečenim penzijama.

Prioriteti razvoja Programa su dugoročni i za njihovo ostvarenje je potreban kontinuiran i posvećen rad. Po isteku petogodišnjeg perioda, Program je potrebno revidirati kako na osnovu procjene ostvarenog napretka i naučenih lekcija iz implementacije, tako i sagleda-

vanjem novih trendova u oblasti finansija koje ubrzano donosi digitalizacija finansijskih usluga i primjena novih blokčejn tehnologija. Dodatno, revidirani program treba da odražava promjene na finansijskim tržištima, kao i promjene u razvoju društva.

Kroz osmišljavanje i implementaciju Programa razvoja finansijske edukacije, u skladu sa preporukama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i iskustvom velikog broja zemalja širom svijeta, Crna Gora primjenjuje održiv i koordinisan pristup finansijskoj pismenosti što će, bez sumnje, doprinosti njenom ekonomskom i društvenom prosperitetu.

Definicija finansijske edukacije

Kreatori politika i akademska i šira zajednica koriste različite definicije finansijske edukacije. Definicija koja se u ovom programu koristi kao referentna je definicija finansijske edukacije iz OECD/INFE Principa visokog nivoa o nacionalnim strategijama finansijske edukacije¹ (podržali lideri G20 2012. godine) - prema kojoj je finansijska edukacija „proces tokom koga finansijski potrošači/investitori poboljšavaju svoje razumijevanje finansijskih proizvoda, koncepata i rizika i, na osnovu informacija, instrukcija i/ili objektivnih savjeta, razvijaju vještine i samopouzdanje kako bi postali svjesniji finansijskih rizika i prilika, donosili ispravne odluke, znali kome da se obrate za pomoć i preduzimali druge efektivne korake u cilju poboljšanja svoje finansijske dobrobiti.“²

Finansijska edukacija je usmjerena na ključne aspekte finansijske pismenosti, dobrobiti i otpornosti pojedinaca, kao što su štednja, osiguranje, penzije, zaduživanje, investiranje... Ona omogućava finansijskim potrošačima da prepoznaju najprimjerenije finansijske proizvode i donose finansijski odgovorne i održive odluke, što je značajno ne samo za kvalitet života pojedinaca, već i za stabilnost finansijskog sistema i društva u cjelini. Neracionalne finansijske odluke pojedinaca mogu biti posebno problematične tokom ekonomskih kriza, a ukoliko se ne prepoznaju i ne saniraju na vrijeme mogu imati negativan uticaj na finansijske institucije.

U tom kontekstu, finansijska pismenost i snažna zaštita finansijskih potrošača prepoznati su kao važni globalni prioriteti, te su predmet strateške i koordinisane saradnje velikog broja stejkholdera u zemljama širom svijeta.

1 <https://www.oecd.org/finance/financial-education/OECD-INFE-Principles-National-Strategies-Financial-Education.pdf>

2 OECD-ov okvir za finansijsku dobrobit uzima u obzir objektivne i subjektivne elemente finansijske dobrobiti, koji uključuju objektivne faktore koji doprinose otpornosti (kao što su raspoloživi prihod, lična imovina i finansijska kontrola) i subjektivnu ocjenu svakodnevnih finansijskih aktivnosti i dugoročnih finansijskih planova. OECD-ov okvir za finansijsku dobrobit, takođe, prepoznaje važnost velikog broja faktora koji podržavaju, odnosno povezani su sa finansijskom dobrobiti, kao što su znanje i vještine, uključujući mogućnost prilagođavanja i samokontrole, fizičko i mentalno zdravlje, pomoć prijatelja, porodice i šire zajednice i ekonomsku stabilnost i rast.

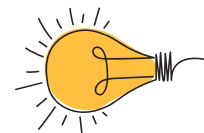
Trendovi i razvoj

Finansijska edukacija je oblast koja, sa globalizacijom i razvojem tehnologije i modernog poslovanja, sve više dobija na značaju. Finansijsko tržište se neprekidno razvija, postaje sofisticiranije i stalno nudi nove i složenije proizvode i usluge. Inovacije na tržištu donijele su brojne pogodnosti za finansijske potrošače, ali su istovremeno, uz posljednja dešavanja vezana za pandemiju COVID-19, uticala na pojavu novih rizika kojima su oni izloženi. Dodatno, finansijski potrošači suočeni su sa izazovom razumijevanja novih složenih finansijskih proizvoda i usluga, uključujući digitalne.

U takvim okolnostima finansijski potrošači imaju potrebu za adekvatnim znanjima i informacijama kako bi donosili „zdrave“ finansijske odluke i bili svjesni rizika kojima mogu biti izloženi. Finansijski edukovani pojedinci donose odgovorne odluke koje im omogućavaju postizanje finansijske otpornosti i finansijske dobrobiti. Šire gledano, finansijska edukacija i finansijska pismenost doprinose razvoju zdravih, otvorenih i konkurentnih finansijskih tržišta, doprinose efikasnoj alokaciji resursa, podržavaju finansijsku stabilnost i jačaju finansijsku inkluziju i zaštitu finansijskih potrošača.

Potrebu za razvojem finansijske edukacije posebno je naglasila globalna finansijska kriza iz 2008. godine koju su, između ostalog, karakterisale brojne visokorizične odluke o dugoročnom pozajmljivanju i ulaganju u spekulativne finansijske proizvode. Ovo je rezultiralo bankrotom kompanija i malih i srednjih preduzeća (MSP), gubitkom imovine i fatalnim posljedicama po domaćinstva i pojedince. Nova kriza, izazvana pandemijom COVID-19, dodatno je naglasila značaj finansijske edukacije kao preduslova za minimiziranje finansijskih rizika i poboljšanje finansijske otpornosti.

Zbog značaja koji ima za finansijski sektor i društvo u cjelini, sve veći broj zemalja i međunarodnih organizacija prepoznalo je finansijsku edukaciju kao ključni prioritet politike. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), Svjetska banka i Evropska komisija su najistaknutiji zagovarači finansijske pismenosti. OECD je 2008. godine osnovao Međunarodnu mrežu za finansijsku edukaciju (*International Network on Financial Education* – INFE), čiji je osnovni cilj podizanje svijesti na globalnom nivou o značaju finansijske edukacije, kao i podrška njihovim državama članicama i organizacijama u pripremi i implementaciji nacionalnih strategija finansijske edukacije.

Važnost strateške i koordinisane finansijske edukacije u Crnoj Gori

Prepoznajući pomenute globalne trendove, Crna Gora se 2018. godine uključila u projekat tehničke pomoći za oblast finansijske edukacije za zemlje članice Belgijsko-holandske konstituce MMF-a iz regiona Jugoistočne Evrope (Bugarska, Hrvatska, Gruzija, Republika Sjeverna Makedonija, Moldavija, Crna Gora i Rumunija). Projekat sprovodi OECD/INFE uz finansijsku podršku holandskog ministarstva finansija i *Money Wise* platforme. Cilj ovog petogodišnjeg projekta je da se zemljama učesnicama daju prilagođeni savjeti, smjernice i podrška za izradu i implementaciju nacionalnih programa usmjerenih na unapređenje finansijske pismenosti.

Priprema Programa razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori važna je prekretnica ka efikasnijem, koordinisanijem i rezultatski orijentisanom djelovanju u korist finansijske pismenosti, otpornosti i dobrobiti svih građana. Ovaj dokument definiše viziju, misiju i vodeće principe za izradu i sprovođenje efikasnih inicijativa u oblasti finansijske edukacije. Dalje, Program precizira prioritete razvoja, kao i opšte ciljeve, i daje smjernice za razvoj konkretnih akcija u oblasti finansijske edukacije na nacionalnom i lokalnom nivou, koje će obuhvatiti sve zainteresovane stejkholdere, kako je opisano u narednim poglavljima.

U cilju njegove operacionalizacije, Program se dopunjava godišnjim akcionim planovima, u kojima se preciznije definišu mjere, aktivnosti i institucije odgovorne za implementaciju Programa.

GLOBAL
MONEY
WEEK

GLOBAL
MONEY
WEEK

GLOBAL
MONEY
WEEK

**GLOBAL
MONEY
WEEK**

SVJETSKA NEDJELJA NOVCA

Pridruži se i ti!

25. 03 - 31. 03. 2019.

UČI • ŠTEDI • ZARADI

CBCC
CENTRALNA BANKA HRVATSKE

1. Finansijska pismenost u Crnoj Gori

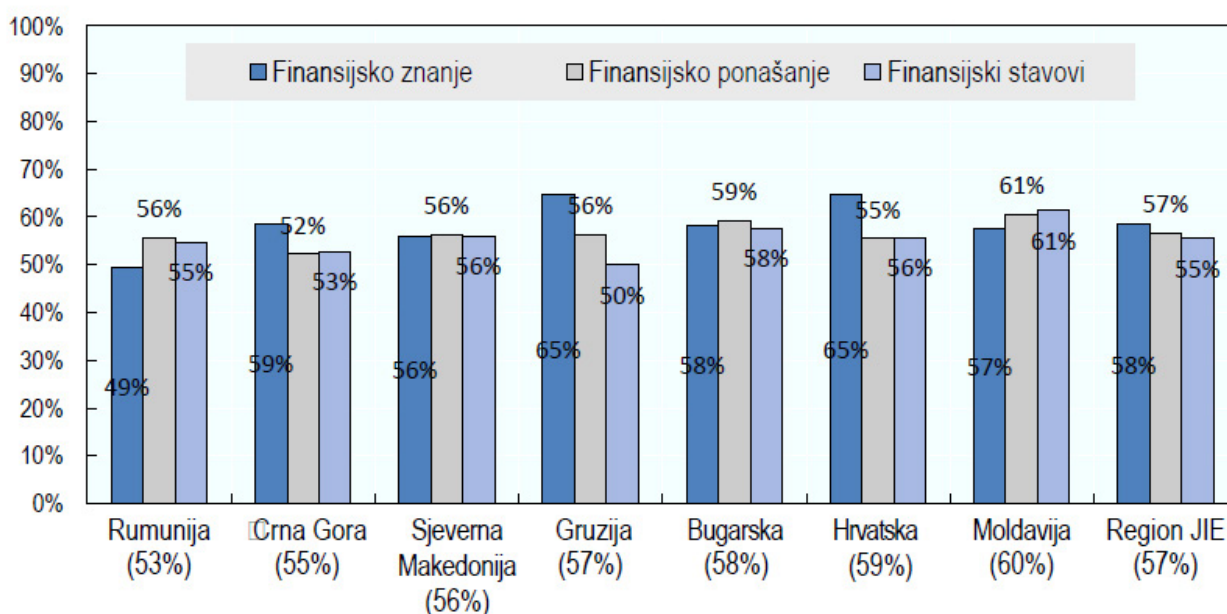
Rezultati istraživanja o nivou finansijske pismenosti

U okviru pomenutog OECD/INFE projekta tehničke pomoći za finansijsku edukaciju, OECD je sproveo istraživanje o nivou finansijske pismenosti odraslih u svim zemljama učesnicama, u cilju dobijanja pregleda nivoa finansijske pismenosti u 2019/2020. godini, identifikacije prioriteta i postavljanja ciljeva za budući period. Rezultati ovog istraživanja će omogućiti mjerenje budućeg napretka, kao i poređenje zemalja na regionalnom i međunarodnom nivou.

Rezultati OECD-ovog istraživanja o finansijskoj pismenosti odraslih u Jugoistočnoj Evropi³ pokazuju da ukupni nivoi finansijske pismenosti variraju u pojedinim zemljama, a prosječan rezultat ostvaren za region (tj. sedam zemalja učesnica u projektu tehničke pomoći) iznosi 57% od maksimalnog mogućeg rezultata. Ovo je niže u odnosu na rezultate istraživanja, zasnovanog na istoj metodologiji, za EU i OECD zemlje (64%, odnosno 65% respektivno).

Crna Gora je, sa prosječnom ocjenom od 55%, zauzela šesto mjesto u pomenutoj grupi od sedam zemalja Jugoistočne Evrope.

Grafik 1: Komponente ukupne finansijske pismenosti

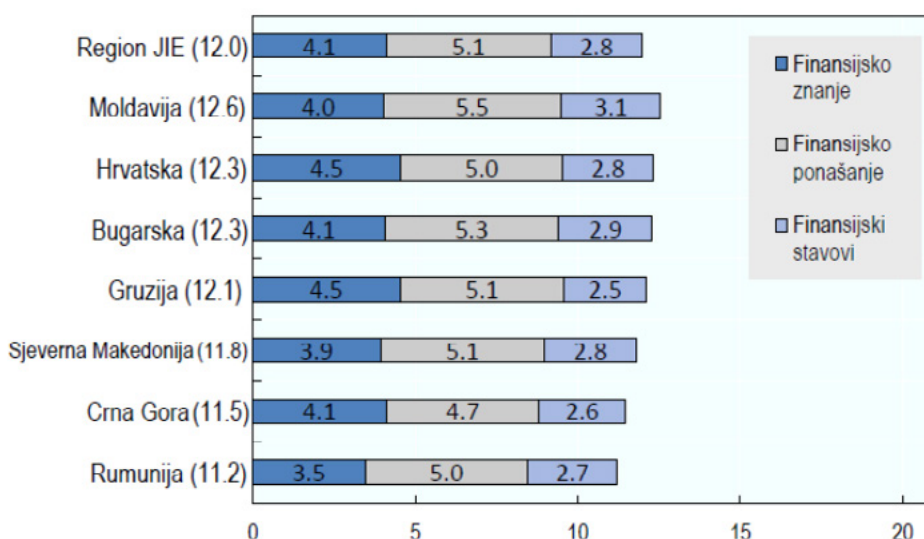
Izvor: OECD, 2020

³ OECD/INFE 2020 Međunarodno istraživanje o finansijskoj pismenosti odraslih, <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/south-east-europe-financial-education.htm>

Ukupna ocjena finansijske pismenosti u Crnoj Gori iznosi 11,5 (dok je regionalna ocjena 12,0, a prosječna ocjena međunarodne ankete OECD-a za 2020. godinu iznosi 12,7).

Važno je ukazati na veći procenat građana Crne Gore (55%) koji su prema istraživanju OECD/INFE za 2019. godinu finansijski pismeniji nego 2014. godine prema procjeni *Standard&Poor's* (48%). Međutim, Crna Gora je 2014. godine bila daleko bolja od Hrvatske, Bugarske i Sjeverne Makedonije, dok je u 2019. godini iza pomenutih zemalja.

Grafik 2: Rezultati finansijske pismenosti

Izvor: OECD, 2020

Rezultati istraživanja, dalje, pokazuju da je ocjena finansijskog znanja odraslih u Crnoj Gori relativno bolja od rezultata ponašanja njenih potrošača ili stava potrošača.

Istraživanje je pokazalo da je finansijsko znanje problematičnije za žene, nego za muškarce, kao i za stariju populaciju, u odnosu na sredovječne i mlade građane u Crnoj Gori. Što se tiče ocjene finansijskih stavova, žene su ostvarile bolje rezultate u odnosu na muškarce.

Zanimljivo je da migranti⁴, muškarci i mladi bilježe malo viši prosjek od regionalnog po pitanju finansijskog znanja; vlasnici malih i srednjih preduzeća se u ponašanju izjednačavaju sa regionalnim rezultatom; stanovnici sela i vlasnici malih i srednjih preduzeća bilježe jednak nivo sa regionalnim prosjekom u pogledu stava, dok stariji građani bilježe malo veći prosjek. Kada su u pitanju nezaposleni, oni bilježe konstantno niže ocjene finansijskog znanja, stavova i ponašanja.

Preko polovine ispitanika u anketi (50% u odnosu na 47% na regionalnom nivou) sugerise da njihov prihod nije uvijek pokrio troškove života. Kada su koristili finansijski proizvod, građani Crne Gore, za razliku od svih ostalih ispitanika u regionu, izjavili su da je brza odluka kompanije koja daje proizvod najvažniji faktor u odluci o kupovini (65%).

⁴ Pod migrantima se podrazumijevaju građani Crne Gore na radu u inostranstvu, koji šalju dio svojih prihoda u vidu doznaka rezidentima u Crnoj Gori.

Udio ispitanika u Crnoj Gori koji su bili svjesni najmanje pet vrsta finansijskih proizvoda (97%) bio je najveći, a udio koji je nedavno izabrao finansijski proizvod (48%) bio je veći od prosjeka (37%). Što se tiče štednje, građani Crne Gore su najmanje aktivne štediša u regionu (48,5% naspram 67% u regionu), a skoro polovina (45%) je izjavila da svoju štednju drži u gotovini. Samo oko 35% ispitanika (nasuprot prosjeku od skoro 40% za region) navelo je da štede u pravcu dugoročnog cilja, kao što su penzija, otplata duga ili mogućnost ulaganja.

Gotovo polovina (47%) građana Crne Gore osjeća se ograničeno u pogledu njihove finansijske situacije, a gotovo 80% ispitanika iz Crne Gore, što predstavlja najveći regionalni rezultat, brine za plaćanje uobičajenih životnih troškova i slaže se da im finansije kontrolišu život.

Boks 1: Glavni nalazi istraživanja „Digitalne bankarske i platne usluge u Crnoj Gori – perspektive korisnika“

Početak 2022. godine je, na inicijativu Centralne banke Crne Gore i uz podršku UNDP-a, a u cilju dobijanja inputa za buduće aktivnosti u pravcu daljeg razvoja onlajn bankarstva u Crnoj Gori, realizovano istraživanje „Digitalne bankarske i platne usluge u Crnoj Gori – perspektive korisnika“.

Rezultati ovog istraživanja, kojim je obuhvaćeno 1020 građana i 311 kompanija u Crnoj Gori, pokazali su da 15,7% crnogorskih građana nema otvoren tekući račun u banci, pri čemu svaki drugi među njima smatra da mu nije potreban. To je najviše izraženo kod mlađe (do 25 godina) i starije populacije (55 godina i više) i oni kao najčešći razlog zbog kojeg nemaju račun u banci ističu da nemaju stalna primanja. Sa druge strane, veći je procenat građana na sjeveru i u seoskim područjima koji nemaju tekuće račune, što je i očekivano s obzirom na to da je u sjevernom regionu veća nezaposlenost i da se ljudi za život na selu većinom opredjeljuju zbog bavljenja poljoprivredom gdje nemaju stalna primanja.

Sa druge strane, kompanije u Crnoj Gori, u skladu sa rastom i razvojem poslova-

nja, imaju potrebu za otvaranjem većeg broja računa kod komercijalnih banaka.

Mikro preduzeća dominantno posluju sa računom u jednoj (57,3%) ili dvije banke (36,8%), dok se mala i srednja preduzeća češće opredjeljuju za račun u dvije ili više banaka. Sve velike kompanije imaju četiri ili više računa u različitim bankama.

Što se tiče usluga onlajn bankarstva, njih koristi 32,1% građana i 45,3% kompanija. Od ukupnog broja ispitanih građana, onlajn bankarstvo najviše koriste građani starosti između 25 i 54 godine (72,8%), dok 36,6% njih nije imalo priliku da se tokom svog obrazovanja upozna sa osnovama bankarstva i vođenjem ličnih finansija. Kada je riječ o kompanijama, istraživanje je pokazalo da nešto više od polovine ispitanih i dalje preferira odlazak u poslovnicu (55,6%), dok se za korišćenje elektronskog ili mobilnog bankarstva odlučuje svaka treća kompanija (32,5%).

Najčešći razlozi zbog kojih se koristi onlajn bankarstvo su ušteda vremena i dostupnost 24/7. Sa druge strane, najčešći razlozi zbog kojih se ne koristi ovaj način obavljanja transakcija su što građani nisu dovoljno upućeni sa mogućnostima onlajn bankarstva i češće se opredjeljuju da transakcije završe u direktnom kontaktu.

Na dnevnom nivou, elektronsko i mobilno bankarstvo kompanije većinom koriste za obavljanje transakcija u zemlji (78,0%), dok građani ovu uslugu najviše koriste za provjeru stanja na računima (22,1%). Na mjesečnom nivou, građani koriste elektronsko i mobilno bankarstvo najviše za onlajn kupovinu (45,7%).

Većina građana i kompanija (u prosjeku oko 60,0%) slažu se da, kada bi sve bankarske usluge mogli da završe onlajn, nikada ne bi posjetili banku. Među njima, učestalo je mišljenje da su usluge onlajn bankarstva povoljnije od pružanja usluga na tradicionalan način u poslovnici banke (59,7% građani, 70,9% kompanije).

Građani i kompanije upoznati su sa uslugama koje nude banke, međutim većina njih prepoznaje samo one usluge koje su predmet njihovog ličnog interesovanja. Prilikom izbora banke, ponuda onlajn usluga za građane je dominantno odlučujući faktor (62,9%), dok za većinu kompanija ponuda onlajn usluga djelimično utiče na njihov izbor (62,7%).

Pandemija COVID-19 je u svakodnevnom životu i poslovanju izazvala mnoge promjene i nametnula potrebu da se građani i kompanije u Crnoj Gori sve više okreću ka onlajn bankarstvu. Skoro svi koji su bili uključeni u istraživanje su naveli da su upotrebu onlajn bankarstva za vrijeme pandemije povećali (građani 92,4%; kompanije 93,3%). Na pitanje da li će nakon pandemije COVID-19 nastaviti sa korišćenjem onlajn bankarstva, 100% ispitanih kompanija i 96,9% ispitanih građana

dalo je potvrđan odgovor. Motiv da počnu koristiti ili da više koriste onlajn servise građani i kompanije vide u jednostavnosti korišćenja i nižim troškovima.

Građani i kompanije još uvijek nemaju dovoljno razvijenu svijest i povjerenje u posrednike u plaćanju kao što su npr. IT kompanije, koji bi bile licencirane i kontrolisane od strane Centralne banke Crne Gore. Istraživanje je pokazalo da bi svega 20,8% građana i 28,9% kompanija svoje povjerenje ukazalo posrednicima u plaćanju.

Relativno nizak stepen informisanosti o terminima kao što su „FinTech“ (fintek), „Otvoreno bankarstvo“ i „Mobilni novčanik“ ukazuje da su u budućem periodu potrebne intenzivnije edukacije. Za fintek čulo je tek 10,1% građana i 21,2% kompanija, sa terminom „Otvoreno bankarstvo“ upoznato je 19,7% građana i 35,7% kompanija, dok je za „Mobilni novčanik“ čulo 36,3% građana i 41,8% kompanija.

Najveće povjerenje u slučaju problema korisnici imaju u Call centar banke. Rezultati su pokazali da više od polovine građana (55,5%) i kompanija (59,2%) prilikom nedoumica u korišćenju onlajn bankarskih usluga ili drugih problema pozivaju Call centar.

Najveće povjerenje, kada je u pitanju finansijska edukacija, građani imaju u Centralnu banku Crne Gore (26,9%). Međutim, veliki broj građana ne zna kome bi ukazali svoje povjerenje (25,0%) ili nemaju povjerenja ni u jednu finansijsku instituciju (13,8%).

48,5%
građana Crne Gore
su aktivne štediše,

a skoro polovina
45%
svoju štednju
drži u gotovini.

Svega **35%**
ispitanika štedi u pravcu
dugoročnog cilja (penzije,
otplate duga, investicije...).

Skoro **80%**
Crnogoraca brine za plaćanje
uobičajenih životnih troškova.

Svega

10,1% građana
21,2% kompanija

je upoznato sa terminom fintek.

Usluge onlajn
bankarstva koristi

32,1%
građana

45,3%
kompanija.

2.

Snažna posvećenost finansijskoj edukaciji

Finansijska edukacija u crnogorskom obrazovnom sistemu

Kompetencije učenika koje se odnose na finansijsku pismenost uglavnom se razvijaju kroz međupredmetne teme, izborne predmete i vannastavne aktivnosti.

Međupredmetna tema *Preduzetničko učenje* obavezna je za učenike osnovnih škola i kroz nju se učenici upoznaju sa vještinama samozapošljavanja i preduzetništva u funkciji ličnog napredovanja. Međupredmetne teme *Obrazovanje za tržište, rad i potrošnju* i *Preduzetničko učenje* su obavezne za učenike opšte gimnazije. Kroz međupredmetnu temu *Obrazovanje za tržište, rad i potrošnju* učenici se upoznaju sa karakteristikama tržišne ekonomije, i pojmovima konkurencije i ekonomske slobode i razvijaju svijest o važnosti planiranja prihoda i rashoda i odgovornog ponašanja prema novcu. Kroz međupredmetnu temu *Preduzetničko učenje* učenici stiču znanja o prepoznavanju prilika za preduzetništvo, razvijanju i implementiranju preduzetničkih ideja, istraživanju tržišta, budžetiranju, primjeni inovativnih rješenja i sl. Učenici svih srednjih stručnih škola stiču znanja i vještine kroz modul *Preduzetništvo*, dok je polaznicima obrazovanja odraslih u ponudi program obrazovanja za sticanje preduzetničkih znanja i vještina *Kreni u biznis*.

Izborni predmeti u kojima se razvija finansijska pismenost izučavaju se u osnovnoj školi (predmet *Preduzetništvo*), srednjoj školi (predmeti *Evropske integracije* i *Poslovna informatika*) i opštoj gimnaziji (predmeti *Privredna i finansijska matematika* i *Preduzetništvo*).

Vannastavne aktivnosti se, uglavnom, odnose na rad preduzetničkih klubova učenika, organizaciju preduzetničkih sajmova u školama i realizaciju radionica, tribina i okruglih stolova na teme iz oblasti preduzetništva.

Postojeće inicijative/aktivnosti na planu finansijske edukacije

Finansijska pismenost je globalni izazov koji zahtijeva uključivanje brojnih stejkholdera iz javnog i privatnog sektora, kao i predstavnika šireg civilnog društva kako bi se postigli vidljivi rezultati. Institucije javnog sektora igraju ključnu ulogu u postizanju napretka sprovodeći inicijative i aktivnosti na planu finansijske edukacije.

U nastavku je dat pregled trenutnih inicijativa, odnosno aktivnosti na planu finansijske edukacije koje su sprovodile ili sprovode ključne javne institucije u Crnoj Gori.

Centralna banka Crne Gore

Centralna banka Crne Gore (CBCG) inicira i sprovodi brojne aktivnosti sa ciljem podizanja nivoa finansijske pismenosti. Na internet stranici CBCG⁵ redovno se objavljuju brojne publikacije o bankarskim, finansijskim i ekonomskim kretanjima u zemlji, kao i na međunarodnom planu. Takođe, Centralna banka izdaje naučno-stručni časopis na engleskom jeziku *Journal of Central Banking, Theory and Practice* (Časopis za teoriju i praksu centralnog bankarstva), u kojem se objavljuju radovi koji pokrivaju teorijske i praktične aspekte centralnog bankarstva i monetarne politike, uključujući pitanja i problematiku supervizije. Časopis ima zavidnu reputaciju i indeksiran je u 31 međunarodnoj bazi i dostupan je u režimu otvorenog pristupa preko onlajn izdavača *Sciendo*, kao i na internet stranici CBCG.

Centralna banka tradicionalno sprovodi nekoliko kampanja koje su usmjerene na širenje svijesti o značaju finansijske pismenosti i unapređenje znanja pojedinaca o specifičnim pitanjima u vezi sa finansijskom edukacijom. U pitanju su kampanje poput *Svjetske nedjelje novca*, *Nedjelje štednje*, *Godišnje nagrade CBCG*.

Svjetska nedjelja novca, koju Centralna banka obilježava od 2013. godine, je globalna manifestacija i ima za cilj jačanje finansijskog opismenjavanja, kao i širenje finansijskih znanja i vještina. Tradicionalno, *Svjetska nedjelja novca* počinje „Danom otvorenih vrata“ – posjetom učenika osnovnih i/ili srednjih škola CBCG, tokom koje se za njih organizuju predavanja na različite teme (u zavisnosti od njihovog uzrasta), kao što su centralno bankarstvo, finansijska stabilnost, platni promet, bankarski proizvodi i sl. Tokom *Svjetske nedjelje novca*, predstavnici CBCG, raspoređeni u nekoliko timova, obilaze predškolske i školske ustanove u Crnoj Gori i organizuju radionice i predavanja usmjerena na razvoj finansijskih vještina i prilagođena ciljanim starosnim grupama učenika. Posebna pažnja se poklanja djeci predškolskog uzrasta kojima se, kroz igru i zabavu, prezentuju teme kao što su štednja, budžet, banka i sl. Tako su za ovaj uzrast osmišljeni posebni programi i interaktivne radionice – igre budžeta, štednje, slagalice na temu novca, kvizovi, simulacije poslovanja male banke, pitalice na temu novca i sl. Ovakvim aktivnostima se pomaže djeci da, počev od najranijeg djetinjstva, usvajaju znanja i dobre navike u vezi sa upravljanjem novcem i finansijsama.

Povodom 31. oktobra, Svjetskog dana štednje, Centralna banka svake godine, u saradnji sa svim bankama koje posluju u Crnoj

5 <https://www.cbcbg.me>

Gori, sprovodi kampanju *Nedjelja štednje*. Ova kampanja, koja se sprovodi od 2003. godine, podrazumijeva da sve bebe rođene u Crnoj Gori tokom Nedjelje štednje (od 31. oktobra do 6. novembra), dobiju svoju prvu štednju koju obezbjeđuje CBCG i banka u kojoj roditelji novorođenčeta otvore štedni račun. Tokom ove sedmice Centralna banka organizuje i brojne edukativne aktivnosti u koje je uključen veliki broj djece i mladih. Predstavnici Centralne banke obilaze predškolske i školske ustanove, gdje organizuju prezentacije i radionice na različite teme o novcu, te sa djecom i mladima razgovaraju o značaju novca i štednje i upoznaju ih sa osnovnim finansijskim pojmovima i kategorijama.

Kroz *Godišnju nagradu Centralne banke*, koja se tradicionalno dodjeljuje 11. aprila, na Dan Centralne banke, stimuliše se razvoj naučne misli i doprinosi afirmaciji stručnog kadra u Crnoj Gori. Godišnja nagrada je ustanovljena 2007. godine i dodjeljuje se najbo-

ljim diplomskim, magistarskim i doktorskim radovima iz oblasti bankarstva i monetarne politike i teorije. Nagrada se sastoji od plakete i novčanog dijela. Takođe, Centralna banka, kroz saradnju i na osnovu inicijativa univerziteta i fakulteta u Crnoj Gori koji su usmjereni na ekonomiju i biznis, za zainteresovane studente organizuje jednodnevne ili višednevne posjete i prakse.

CBCG
CENTRALNA BANKA
CRNE GORE

**Godišnja nagrada
Centralne banke Crne Gore
za 2019. godinu**

Prijavi se i
OSVOJI NAGRADU!

za najbolji diplomski rad: 2.000,00 €
za najbolji magistarski rad: 3.000,00 €
za najbolji doktorski rad: 4.000,00 €

Radove, uz ostalu potrebnu dokumentaciju, dostaviti na adresu:

Centralna banka Crne Gore
Bulevar sv. Petra Cetinskog br. 6
81000 Podgorica
sa naznakom „Za Godišnju nagradu CBCG 2019“.

Rok za učešće na konkursu je **20. februar 2019. godine.**
Za više informacija posjetite www.cbcbg.me.

U nastojanju da promoviše i podstakne inovacije u domenu digitalnog bankarstva i da doprinosi finansijskoj edukaciji u oblasti digitalnih bankarskih i platnih servisa, Centralna banka je, u oktobru 2021. godine, organizovala prvu međunarodnu Fintek konferenciju. Istovremeno je organizovan i Fintek hakaton, odnosno ekipno takmičenje u kreiranju najbolje ideje u oblasti finteka, sa posebnim akcentom na digitalno bankarstvo i digitalna plaćanja. Namjera je da se ovaj događaj ubuduće organizuje na godišnjem nivou.

Centralna banka je u 2021. godini osnovala Regulatorni inovacijski centar. To je platforma putem koje pojedinci i kompanije zainteresovani za razvoj finteka mogu dobiti mišljenje i tumačenje CBCG o regulatornim pitanjima, koja su u njenoj nadležnosti, a vezana su za inovacije iz oblasti bankarskih i platnih usluga.

U novembru 2021. godine, CBCG je pokrenula stranice na društvenim mrežama – *Facebook*, *LinkedIn* i *Youtube*, sa ciljem promocije svojih aktivnosti, ali i širenja znanja iz oblasti finansija, bankarstva i monetarne politike. Među aktivnostima na društvenim mrežama posebno se izdvaja projekat *#StudentiPitajuCBCG* odgovara, u okviru kog su studenti postavljali pitanja iz oblasti koje su u nadležnosti CBCG, a zaposleni ove institucije su davali odgovore u formi video zapisa.

Centralna banka je uzela učešće u edukativnoj kampanji organizovanoj od strane Ministarstva ekonomskog razvoja „Info dan o zaštiti potrošača“, sa ciljem da se kroz neposrednu komunikaciju sa građanima dodatno promovišu njihova prava i obaveze, kao i mehanizmi zaštite istih.

Članstvom u Savjetu za zaštitu potrošača, Centralna banka daje svoj doprinos sistemskom rješavanju problematike zaštite potrošača na državnom nivou i jačanju institucija koje rade na unapređenju položaja potrošača u Crnoj Gori. Izradom Nacionalnog programa zaštite potrošača 2022–2024 i kreiranjem Akcionog plana za njegovo sprovođenje, CBCG bliže definiše aktivnosti i rokove za realizaciju Nacionalnog programa zaštite potrošača iz domena svojih nadležnosti, kojim su, između ostalog, definisane aktivnosti čiji je cilj unapređenje finansijske pismenosti kroz informativno-edukativne aktivnosti.

Značajan dio nadzornih aktivnosti Centralna banka za vrijeme COVID-19 pandemije bio je usmjeren na edukaciju korisnika finansijskih usluga sa ciljem pravilne primjene mjera donesenih u cilju ublažavanja negativnih uticaja novog koronavirusa na finansijski sistem. Značajnu ulogu u širenju finansijske edukacije ima i Muzej novca CBCG koji, pored stalnih postavki, često organizuje izložbe, naučne skupove na različite teme, radionice i učestvuje u pomenutim kampanjama.

Sve kampanje i aktivnosti Centralne banke u oblasti finansijske edukacije uključuju pripremu i distribuciju flajera i ostalih štampanih materijala i medijski su prezentovane, kroz TV i radio nastupe i saopštenja za javnost. Ove aktivnosti pomažu da se dopre do što većeg broja djece i mladih kao prioritarnih ciljnih grupa, ali i do šire publike.

Komisija za tržište kapitala

Komisija za tržište kapitala (u daljem tekstu: KTK) je od 2008. godine proširila svoje inicijative na planu finansijske edukacije kroz kurseve koje organizuje njena Škola za edukaciju brokera, dilera, investicionih menadžera investicionih fondova i investicionih menadžera penzionih fondova, kao i kroz seminare i konferencije namijenjene mlađoj populaciji i srednjoškolicima. Naime, KTK organizuje jednodnevne obuke/predavanja u srednjim školama širom Crne Gore, kroz koje se, na prijemčiv način, prezentuju mogućnosti i izazovi koje tržište kapitala nudi mladima.

KTK organizuje treninge za studente svake godine i, tom prilikom, njeni predstavnici upoznaju studente sa nadležnošću KTK, crnogorskim tržištem kapitala, regulatornim okvirom... Na taj način, mladi bolje shvataju ulogu KTK i mogućnosti koje nudi tržište, što im omogućava da razmotre svoje potencijalno buduće učešće kao malih investitora ili preduzetnika i uči ih kako da traže i dobiju dodatne relevantne informacije i edukaciju u ovoj oblasti.

Tokom posljednjih 15 godina, KTK je organizator jednodnevnih panela u okviru Miločerškog ekonomskog foruma, na kojem se prezentuju radovi i vode diskusije u vezi sa važnim pitanjima i izazovima na tržištu kapitala. Učesnici su priznati eksperti, postdiplomci i studenti iz ove oblasti.

Dodatno, aktivnosti na planu finansijske edukacije koje sprovodi KTK su:

- organizacija treninga i regionalnog licenciranja za brokere, zajedno sa ostalim regulatorima tržišta kapitala iz regiona Jugoistočne Evrope;
- organizacija Ljetnje škola za tržište kapitala, koja se održava na Cetinju (svake godine, počev od 2012). Tokom ove desetodnevne obuke, osnovci, srednjoškolci i studenti iz Crne Gore, Jugoistočne Evrope i Kine, pohađaju obimne kurseve o tržištu kapitala, sa akcentom na inovacije i najnovije trendove, a predavači su eminentni univerzitetski profesori i eksperti iz javne uprave;
- organizacija pet ciklusa edukacije o upotrebi blokčejn tehnologije na finansijskom tržištu i u javnoj upravi. Ova obuka stavlja naglasak na nove digitalne tehnologije, u cilju istraživanja mogućnosti njihove primjene u poslovanju i pružanju usluga, kako na finansijskom tržištu, tako i u drugim segmentima privrede i javnog sektora, naročito u pružanju javnih usluga građanima i kompanijama. Ciklusi obuke omogućavaju KTK i drugim državnim institucijama da se upoznaju sa inovativnim idejama i projektima koji se razvijaju, u cilju povećanja efikasnosti i transparentnosti rada;
- organizacija dva ciklusa edukacije o blokčejn tehnologiji koje je KTK realizovala sa partnerima iz *Avantas Technology Accelerator* (Ujedinjeni Arapski Emirati) i *WaykiChain* (Narodna Republika Kina).

Značajan doprinos razvoju finansijske edukacije daju i publikacije koje KTK priprema i objavljuje na svojoj internet stranici⁶.

Agencija za nadzor osiguranja

Aktivnosti Agencije za nadzor osiguranja (u daljem tekstu: ANO) u dijelu finansijske edukacije usmjerene su na unapređenje znanja i svijesti o značaju i prednostima osiguranja, kao i proizvodima osiguranja.

Predstavnici ANO redovno učestvuju kao predavači na značajnom broju seminara i konferencija koji se organizuju u Crnoj Gori.

⁶ <http://www.scmn.me>

ANO je, u periodu od 2015. do 2018. godine, organizovala prvi ciklus edukacije za licenciranje ovlašćenih aktuara u Crnoj Gori. U saradnji sa Crnogorskim aktuarskim društvom, realizovane su aktivnosti na organizaciji seminara i konferencija, koje su imale za cilj dalje usavršavanje ovlašćenih aktuara i generisanje dodatnog interesovanja za ovu profesiju.

ANO je, uz partnerstvo sa svim osiguravajućim kompanijama na crnogorskom tržištu osiguranja i njihovim strukovnim udruženjem (Nacionalni biro osiguravača), inicirala izradu Komunikacione strategije za jačanje kulture osiguranja u Crnoj Gori za period 2020–2022. godina. Inicijalni plan je bio da se sa implementacijom Komunikacione strategije otpočne od 2020. godine, ali je, zbog COVID-19 pandemije, implementacija odložena za period 2021–2023. godine. Osnovni cilj Komunikacione strategije je da se unaprijedi svijest i edukacija građana i privrede o različitim vrstama i prednostima osiguranja, posebno onih koji su Strategijom prepoznati kao prioritetni. Očekuje se da će dobro informisani i edukovani postojeći i potencijalni korisnici osiguranja imati veće povjerenje u sektor osiguranja i donositi prave odluke shodno svojim specifičnim potrebama, što će imati pozitivne efekte i na razvoj tržišta osiguranja.

Izrada crnogorske verzije društvene igre „Manje rizika, više zabave“ jedna je od prvih aktivnosti u implementaciji Komunikacione strategije za jačanje kulture osiguranja u Crnoj Gori. ANO je dobila licencu za izradu i distribuciju crnogorske verzije ove društvene igre, koju je osmislilo Austrijsko udruženje osiguravača u cilju promocije finansijske pismenosti učenika starijih od 12 godina. Kroz ovu igru, na lak i zabavan način, djeca i mladi uče kako da procijene rizike, a primjerima iz svakodnevnog života se podiže njihova svijest o zaštiti zdravlja i imovine. Osim toga, kroz ovu igru djeca i mladi stiču znanje o važnosti smanjenja rizika i planiranja sigurne budućnosti.

U uslovima COVID-19 pandemije, ANO je pripremila *Vodič za potrošače* koji za cilj ima da postojećim i potencijalnim osiguranicima ukaže na značaj uslova osiguranja, osiguravajućeg pokrića, isključenja iz osiguranja i ugovorenih obaveza, te na značaj ostvarivanja dodatne komunikacije sa osiguravačima i zastupnicima/posrednicima u osiguranju kako bi bili informisani u slučaju eventualnih izmjena postupaka i rokova za rješavanje odštetnih zahtjeva. *Vodič za potrošače* je objavljen na internet stranici ANO i distribuiran uz kompletan tiraž jednog štampanog medija.

Pored navedenog, ANO planira izdavanje informativno-edukativnog biltena na kvartalnom nivou sa ciljem unapređenja finansijske pismenosti u oblasti osiguranja.

ANO redovno informiše javnost o aktuelnom stanju i trendovima na crnogorskom tržištu osiguranja, kao i o svim drugim aktivnostima u oblasti finansijske edukacije, putem svoje internet stranice⁷, kroz TV i radio nastupe i saopštenja za javnost.

Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma

U cilju jačanja finansijske pismenosti mladih i razvoja njihovih preduzetničkih vještina Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma u saradnji sa Investiciono-razvojnim fondom (u daljem tekstu: IRF) već duži niz godina sprovodi Programsku liniju za razvoj preduzetništva. Cilj je da se podrže start-up preduzeća koja osnivaju mladi ljudi, tokom prve godine poslovanja, kao i preduzetnici u početnoj fazi razvoja biznisa.

Ovaj program uključuje kombinaciju mjera nefinansijske i finansijske podrške:

- Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma pruža nefinansijsku podršku sljedećim ciljnim grupama: postojećim i budućim preduzetnicima, ženama koje žele da obezbijede egzistenciju i samostalnost osnivanjem sopstvenog biznisa, studentima koji započinju svoj biznis prije završetka školovanja, fakultetski obrazovanim licima, kao i licima sa srednjom stručnom spremom, koja se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje, licima sa invaliditetom i sl.
- Podrška se ogleda u sprovođenju ciklusa edukacije na teme koje su relevantne za otpočinjanje i dalji razvoj biznisa u cilju jačanja njihove finansijske pismenosti, kao i pomoći pri izradi biznis planova, kako bi konkurisali za kreditna sredstva kod IRF-a.

U cilju promovisanja politike cjeloživotnog preduzetničkog učenja, Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma posebnu pažnju posvećuje povezivanju finansijske pismenosti sa drugim ključnim kompetencijama (preduzimljivost i orijentacija ka preduzetništvu, smisao za inicijativu, digitalna kompetencija, i sl.) u cilju jačanja preduzetničkog duha mladih ljudi, koji će biti sposobni da odgovore i prilagode se budućim potrebama tržišta rada.

7 <http://www.ano.me>

Udruženje banaka Crne Gore

Udruženje banaka Crne Gore (u daljem tekstu: UBCG) posebnu pažnju posvećuje finansijskoj edukaciji. Finansijska pismenost povećava otpornost na šokove koji mogu uticati na finansije kompanija, domaćinstava i pojedinaca i doprinosi razvoju pravednijeg, otpornijeg i inkluzivnijeg društva.

Pored kontinuiranog strukovnog usavršavanja zaposlenih u bankarskom sektoru, UBCG sprovodi inicijative u cilju unapređenja finansijske pismenosti predstavnika medija i finansijskih potrošača, prilagođavajući kanale i sadržaj edukacije potrebama, uzrastu i profilu pojedinačnih ciljnih grupa.

UBCG inicira i sprovodi sljedeće aktivnosti⁸:

- Objavljivanje kvartalnog časopisa *Bankar*, gdje se obrađuju aktuelne teme o bankarskim i finansijskim kretanjima u zemlji, o standardima i trendovima, kriptovalutama, blokčejn tehnologiji, održivim finansijama, ali i makroekonomskim izgledima u EU, Južnoistočnoj Evropi i Crnoj Gori. Časopis ima solidnu reputaciju i dostupan je, u režimu otvorenog pristupa, na internet stranici UBCG.
- Od 2017. godine, UBCG sprovodi kampanje za podizanje finansijske svijesti, koje uključuju učešće u Svjetskoj nedjelji novca i Nedjelji štednje. Glavna ciljna grupa aktivnosti koje se sprovode u okviru Svjetske nedjelje novca su učenici osnovnih škola. Ove aktivnosti uključuju posjete školama u cilju prezentovanja zabavnog interaktivnog sadržaja u oblasti finansijske edukacije (npr. prisustvo klovna, dijeljenje poklona za tačne odgovore na pitanja iz oblasti finansijske pismenosti i sl.). Cilj je da se djeci, kroz pružanje jednostavnih primjera, pomogne u sticanju znanja o značaju novca, štednje, o funkcijama banke i sl, kao i u usvajanju dobrih navika u vezi sa upravljanjem novcem i finansijama od najranijeg djetinjstva.
- Povodom 31. oktobra, Svjetskog dana štednje, UBCG, u saradnji sa bankama koje posluju u Crnoj Gori, sprovodi kampanju „Nedjelja štednje“. Tokom kampanje se, takođe, organizuju obilasci obrazovnih ustanova, gdje se organizuju prezentacije i radionice na razne teme o novcu i štednji.

Montenegroberza

Montenegroberza ima potpisan sporazum o saradnji sa Akademijom Zagrebačke burze na planu sprovođenja edukativnih programa, što omogućava zaposlenima na tržištu kapitala, listiranim kompanijama i široj javnosti da prate obuke koje realizuju eminentni stručnjaci iz raznih oblasti na teme iz oblasti finansija, uključujući evropsku regulativu koja se odnosi na finansijsko tržište u najširem smislu.

Kroz objave na svojoj internet stranici i organizaciju posjeta, Montenegroberza pruža informacije vezane za samu berzu, kao i za cjelokupno crnogorsko tržište kapitala svim zainteresovanim subjektima⁹.

⁸ <http://ubcg.info>

⁹ <http://mnse.me>

Centar za stručno obrazovanje

Od 2005. godine u okviru Centra za stručno obrazovanje postoji Servis centar koji pruža podršku osnivanju, radu i praćenju rezultata preduzeća za vježbu u stručnim školama. U toku školske godine je aktivno 50-60 preduzeća za vježbu, u njihov rad je uključeno oko 2000 učenika. Preduzeća za vježbu funkcionišu kao realna preduzeća, sa svim potrebnim službama, međusobno sprovode sve vrste transakcija. Dio su međunarodnog sistema preduzeća za vježbu koji postoji u 46 država. Preduzeća za vježbu učestvuju na nacionalnim i međunarodnim takmičenjima na kojima su do sada osvojili preko 30 nagrada.

Ka strateškom i koordinisanom pristupu

U Crnoj Gori do sada nije postojao koordinisani pristup finansijskoj edukaciji. Realizovane aktivnosti su uglavnom inicirane i sprovedene od strane pojedinačnih stejkholdera, bez održivog i koordinisanog pristupa. Ovo je rezultiralo čestim dupliranjem i preklapanjem aktivnosti na planu finansijske edukacije, utičući na njihovu efikasnost i efektivnost i uzrokujući neoptimalnu potrošnju dragocjenih resursa. Takođe, rezultati OECD-ovog istraživanja o finansijskoj pismenosti odraslih u Jugoistočnoj Evropi pokazali su da postoji značajan prostor za koordinisano djelovanje i saradnju relevantnih stejkholdera u pravcu poboljšanja nivoa finansijske pismenosti u zemlji.

U isto vrijeme, izazovi koje je donijela pandemija COVID-19, poput nedostatka predvidljivosti, što je rezultiralo privremenim ili stalnim zatvaranjem preduzeća, te nestabilnošću na berzi i neizvjesnošću u vezi sa penzijskim prihodima, predstavljaju dodatne pritiske za stabilnost finansijskog sektora. Preciznije, zdravstvena situacija utiče na ljude na vrlo konkretne načine, što često dovodi do gubitaka prihoda, poteškoća u ispunjavanju njihovih finansijskih obaveza, kao i rizika da postanu žrtve finansijskih prevara. Stoga je potrebno intenzivirati napore i osigurati da finansijska edukacija pomogne građanima da povećaju svoju finansijsku otpornost i dobrobit.

Dodatno, finansijska edukacija u Crnoj Gori nije pratila razvoj finansijskog sektora. Finansijske institucije kontinuirano ulažu u razvoj sve složenijih finansijskih proizvoda i usluga, pa je potrebno unaprijediti svijest finansijskih potrošača o njihovom postojanju i prilagoditi programe finansijske edukacije ovim trendovima.

U tom kontekstu, neophodan je sistemski pristup pitanju finansijskog opismenjavanja crnogorske populacije kojim bi se harmonizovale i koordinirale tekuće aktivnosti iz oblasti finansijske edukacije i utvrdili zajednički ciljevi u pravcu podizanja nivoa finansijskog znanja, finansijske dobrobiti i otpornosti na šokove (poput šokova uzrokovanih COVID-19 pandemijom).

Prepoznajući ovu potrebu, CBCG je inicirala izradu strateškog dokumenta koji će se odnositi na finansijsku edukaciju. Ova inicijativa je započeta formiranjem **Nacionalnog komiteta za razvoj finansijske edukacije** (u daljem tekstu: Nacionalni komitet). Naime, Savjet za finansijsku stabilnost Crne Gore je, na sjednici održanoj 5. februara 2020. godine, formirao ovo tijelo sa zadatkom da utvrdi predlog Programa razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori (u daljem tekstu: Program).

Nacionalnim komitetom predsjedava guverner CBCG, a ostali članovi su ministar finansija, ministar prosvjete, predsjednik KTK i predsjednik ANO. Koordinaciju rada Nacionalnog komiteta obavlja CBCG.

Važan cilj Nacionalnog komiteta je da prilikom izrade Programa uključi što više stejkholdera - institucije državne i lokalne uprave, finansijske institucije, udruženja, privatni sektor, nevladine i druge organizacije. Tokom svog rada, Nacionalni komitet je koristio OECD Preporuke za finansijsku pismenost iz 2020. godine, koje predstavljaju jedinstven i sveobuhvatan instrument u oblasti finansijske pismenosti koji pomaže vladama, drugim državnim organima i relevantnim stejkholderima prilikom izrade, implementacije i evaluacije politika za finansijsku pismenost.

3.

Vizija, misija, prioriteti i strateški ciljevi razvoja finansijske edukacije

Program definiše dugoročnu viziju, misiju, prioritete i strateške ciljeve razvoja finansijske edukacije, naglašavajući njen višestruki i višedimenzionalni karakter. Takođe, Program utvrđuje vodeće principe koji će olakšati buduće sprovođenje inicijativa za finansijsku edukaciju.

Infografik 3.1. Vizija, misija i principi Programa

Vizija Programa: Crnogorski građani posjeduju znanje, vještine i kompetencije da upravljaju svojim finansijama i donose odgovarajuće finansijske odluke, što doprinosi individualnoj i opštoj dobrobiti i jačanju finansijske stabilnosti zemlje.

Misija Programa: Ponuditi kvalitetnu, relevantnu i efikasnu finansijsku edukaciju koja će doprinijeti povećanju nivoa finansijske pismenosti crnogorske populacije, u saradnji sa svim relevantnim institucijama i zainteresovanim stakeholderima.

Vodeći principi:

- fokusiranje na potrebe stanovništva - finansijskih potrošača, kroz osmišljavanje i sprovođenje inicijativa prilagođenih ciljnim grupama
- korišćenje široke lepeze kanala komunikacije
- korišćenje jednostavnih i razumljivih sadržaja, koji uključuju praktične primjere, posredstvom tradicionalnih i inovativnih kanala
- obezbjeđenje adekvatnih finansijskih sredstava za sprovođenje aktivnosti na planu finansijske edukacije
- saradnja stakeholdera

Iz vizije i misije, proizilaze tri prioriteta razvoja, i to:

U okviru prioriteta razvoja, definisani su strateški ciljevi.

Infografik 3.2. Prioriteti razvoja i strateški ciljevi

PRIORITET 1: Unaprijediti svijest stanovništva o značaju i benefitima finansijske pismenosti	
Strateški cilj 1.1. Nastaviti sa realizacijom postojećih kampanja za podizanje svijesti stanovništva, uz uključenje većeg broja stejkholdera	<p>Postojeće kampanje, poput obilježavanja Svjetske nedjelje novca i Međunarodnog dana štednje imaju ključnu ulogu u podizanju svijesti o važnosti finansijske pismenosti i potrebno je da budu kontinuirano implementirane i dalje razvijane.</p> <p>U cilju postizanja još boljih rezultata na planu unapređenja svijesti o značaju povećanja nivoa finansijske pismenosti crnogorske populacije, važno je kontinuirano povećavati broj stejkholdera koji su uključeni u ove inicijative. Takvi napori osiguraće racionalniju upotrebu resursa i omogućiti veći obuhvat javnosti, posebno ciljnih grupa definisanih u daljem tekstu Programa.</p>

<p>Strateški cilj 1.2.</p> <p>Osmisliti i realizovati nove promotivne kampanje koje će podići svijest stanovništva o značaju i benefitima finansijske pismenosti</p>	<p>U cilju ostvarivanja vidljivijeg napretka u podizanju svijesti stanovništva o značaju i benefitima finansijske pismenosti, potrebno je osmisliti i realizovati nove kampanje, koje dopunjuju postojeće. Kao što je navedeno kod strateškog cilja 1.1, snažno se preporučuje osmišljavanje kampanja u kojima bi učešće uzelo više stejkholdera, uključujući institucije državne i lokalne uprave, privatni sektor, NVO, međunarodne organizacije...</p> <p>Prilikom osmišljavanja i realizacije kampanja, posebnu pažnju treba obratiti na odabir adekvatnog i modernog pristupa kojim se akcenat stavlja na kratke efektne poruke, „životne priče“ i sl., kroz upotrebu tradicionalnih i inovativnih metoda (upotreba primjera iz prakse, oslanjanje na video sadržaje, digitalne alate i platforme, društvene mreže itd.).</p> <p>Da bi bile uticajnije i efektivnije, ovakve inicijative treba da se oslanjaju na međunarodne dobre prakse i da uzmu u obzir rezultate istraživanja o finansijskoj pismenosti, kao i da budu praćene kroz evaluaciju.</p>
<p>Strateški cilj 1.3.</p> <p>Razvijati podsticajne mjere kako bi se što veći broj stejkholdera uključio u promovisanje finansijske pismenosti</p>	<p>U cilju motivacije što većeg broja stejkholdera da se umreže i uključe u promociju finansijske pismenosti, potrebno je osmisliti podsticajne mjere, poput npr. raspisivanja konkursa za najbolji projekat usmjeren na finansijsku edukaciju koji bi dobio finansijsku podršku. Namjera je da se podrže inovativne inicijative koje podstiču uključenost građana i na najbolji način koriste lokalne resurse u promovisanju finansijske pismenosti.</p> <p>Podsticajne mjere bi mogle da uključe i osmišljavanje dodatnih načina za prepoznavanje kvalitetnih inicijativa finansijske edukacije na osnovu postavljenih kriterijuma koji uključuju inovativnost, originalnost i sl.</p>

**PRIORITET 2:
Poboljšati pristup kvalitetnoj, relevantnoj i efikasnoj
finansijskoj edukaciji**

Strateški cilj 2.1.

Razvijati kompetencije za finansijsku pismenost počev od najranijeg uzrasta

Mnogo je lakše usaditi prave vrijednosti kod mladih nego mijenjati finansijske navike starije generacije. Stoga bi razvijanje znanja, vještina i kompetencija za finansijsku pismenost trebalo da ima svoje mjesto u obrazovnom sistemu Crne Gore, kao što je to već praksa u mnogim evropskim obrazovnim sistemima. Integracija kompetencija za finansijsku pismenost u školske programe ne samo da olakšava promjenu razvijanjem finansijskih sposobnosti i odgovornosti od ranog djetinjstva, već obezbjeđuje da se dopre do šire publike.

U skladu sa opredjeljenjem da se planovi i programi nastave i učenja u osnovnom i srednjem obrazovanju organizuju predmetno, finansijsko obrazovanje bi trebalo uvesti u nastavu kao međupredmetnu kompetenciju, kroz nastavu postojećih predmeta i povezivanjem sa drugim međupredmetnim kompetencijama.

U skladu sa tim, potrebno je razvijati kurikulum na osnovu analize postojećih predmetnih programa kako bi se identifikovale teme u koje je moguće unijeti odgovarajuće primjere za razvoj finansijske pismenosti.

Posebna pažnja mora biti posvećena nastavnom kadru, kako bi, kroz adekvatnu obuku, usvojio potrebna znanja, kao i osmišljavanju adekvatnih nastavnih sredstava, uključujući tradicionalne didaktičke alate, kao i inovativnije, poput *behavioral insights*, digitalni sadržaj, video materijale koji se oslanjaju na društvene mreže.

Strateški cilj 2.2.

Unaprijediti postojeće i razviti relevantne metode/kanale distribucije finansijske edukacije koji moraju biti usklađeni sa potrebama ciljnih grupa

Šanse za efikasnost prenošenja poruke se uvećavaju unapređenjem postojećih i uvođenjem novih metoda distribucije finansijske edukacije. Razvojem tehnologije komuniciranja se ubrzano i drastično mijenja, pa je stoga neophodno kontinuirano pratiti savremene trendove i primjenjivati dobre primjere iz prakse.

U tom pravcu, potrebno je istražiti i što više koristiti mogućnosti digitalnog pružanja finansijske edukacije kako bi se privukla šira publika i efikasno sprovele politike i programi finansijske edukacije. U ovome mogu pomoći iskustva upotrebe digitalnih alata tokom pandemije COVID-19, koja su pokazala ogroman potencijal u oblasti poboljšanja pristupa i mogućnosti učenja i pospješila jačanje ključnih kompetencija finansijske pismenosti, vještine upravljanja i podstakla pozitivno finansijsko ponašanje.

Potrebno je osmisliti inovativne, pristupačne i korisnički orjentisane digitalne alate za poboljšanje pristupa građana finansijskim informacijama i savjetima putem internet stranica, mobilnih aplikacija, video igara, korišćenjem platformi društvenih mreža (*YouTube, Facebook, Instagram...*). Korišćenje tradicionalnijih kanala finansijske edukacije, kao što su štampani edukativni materijali, publikacije, brošure, TV kampanje, edukativne radionice i tribine i dr. i dalje su važne u pružanju finansijske edukacije. U cilju dostizanja boljih rezultata, sve ove metode treba dopuniti zaključcima biheviorističke nauke u najvećoj mogućoj mjeri.

Strateški cilj 2.3.

Podsticati finansijske institucije da uključe finansijsku edukaciju u svoje korporativno poslovanje

Postoji značajan prostor za unapređenje uloge finansijskih institucija u podizanju finansijske pismenosti njihovih klijenata. Naime, uloga finansijskih institucija ne odnosi se samo na pružanje informacija i savjeta klijentima, već i na razvoj svijesti o ključnim finansijskim pitanjima. Zato je neophodno da one intenziviraju aktivnosti usmjerene na finansijsku edukaciju, pri čemu se te aktivnosti moraju jasno razlikovati od marketinške promocije i oglašavanja.

Potrebno je da finansijske institucije obezbijede svojim klijentima informacije o njihovim pravima i obavezama, kao i o rizicima u vezi sa finansijskim proizvodima i uslugama. Finansijske institucije treba da podstiču klijente na pažljivo čitanje ugovora i razumijevanje uslova pod kojim se određena radnja/transakcija/investicija vrši.

Na ovaj način će finansijske institucije, osim pružanja doprinosa finansijskoj edukaciji, potvrditi ulogu društveno odgovornih subjekata i graditi pozitivnu percepciju ove industrije u javnosti.

PRIORITET 3:

Ojačati vještine stanovništva za finansijsko upravljanje

Strateški cilj 3.1.

Promovisati aktivnije učešće stanovništva na finansijskom tržištu

Finansijske inovacije su povećale mogućnosti štednje i ulaganja, u koje građani nijesu dovoljno upućeni, zbog čega se „uzdržavaju“ od aktivnijeg učešća na finansijskom tržištu.

U cilju podsticanja aktivnijeg učešća pojedinaca na finansijskom tržištu, potrebno je obezbijediti pristup objektivnim i lako razumljivim informacijama o mogućnostima koje ono pruža kroz individualne obuke, radionice, informativni materijal, digitalne kanale komunikacije i sl.

Istovremeno, građane treba edukovati da procjenjuju prednosti i rizike ulaganja u finansijske proizvode kako bi bili u stanju da izaberu odgovarajuće finansijske proizvode na osnovu svojih sklonosti ka riziku i ciljevima. Poznavanje finansijskih proizvoda i/ili usluga, kao i rizika koji ih prate je važna komponenta finansijske sposobnosti, koja omogućava pojedincu da donese ispravnu finansijsku odluku.

Paralelno je potrebno informisati postojeće i potencijalne preduzetnike, odnosno vlasnike malih i srednjih preduzeća o postojanju alternativnih opcija finansiranja na tržištu kapitala.

<p>Strateški cilj 3.2.</p> <p>Poboljšati svijest stanovništva o dugoročnom finansijskom planiranju</p>	<p>Neadekvatno finansijsko planiranje povećava rizik od nastanka finansijskih problema u budućnosti. Važnost unapređenja vještina u oblasti finansijskog planiranja posebno je naglašena tokom ekonomskih kriza, kada dolazi do smanjenja ličnih primanja.</p> <p>Većini građana nedostaje finansijska disciplina, ukoliko štede – to je obično na kratak rok i zarad lične potrošnje. Oni, dakle, ne štede da bi ulagali i osigurali sredstva na duži rok. Kada je riječ o planiranju za budućnost, većina zaposlenih se oslanja na penzije, dok se usluge osiguranja doživljavaju kao trošak, a ne kao ulaganja u zaštitu protiv rizika.</p> <p>Imajući prethodno u vidu, neophodno je usmjeriti aktivnosti na podizanje svijesti stanovništva o potrebi dugoročnog finansijskog planiranja i blagovremenog donošenja odluka koje mogu da obezbijede adekvatan nivo prihoda za očekivane, ali i neočekivane životne događaje (brak, proširenje porodice, odlazak u penziju, gubitak prihoda, ozbiljna bolest i sl.).</p> <p>S obzirom na posebno izraženo odsustvo planova vezanih za penzionisanje, potrebno je, između ostalog, promovisati razumijevanje domaćeg penzijskog sistema, ponuditi građanima razumljive informacije o očekivanim iznosima penzija (kroz transparentne i realne penzijske kalkulatore) i, konačno, upoznati ih sa dostupnim opcijama kada je riječ o planiranju penzionisanja (kroz pripremu i distribuciju edukativnog materijala, alate za poređenje i sl.).</p>
---	---

<p>Strateški cilj 3.3.</p> <p>Ojačati svijest stanovništva o izloženosti finansijskim prevarama</p>	<p>Stalne inovacije na finansijskom tržištu i prodor Fintek kompanija kao novih pružalaca usluga povećavaju rizik od finansijskih prevara i zloupotreba. Istovremeno se građani, posebno na internetu, susrijeću sa raznim oglasima i ponudama, iza kojih se mogu kriti šeme prevare. Finansijski pismen pojedinac u stanju je da takve informacije provjeri prije nego što donese bilo kakvu finansijsku odluku. Sa osnovnim finansijskim znanjem, građani će moći da naprave razliku između legitimnih proizvoda i lažnih šema i znaće kome se mogu obratiti za pomoć.</p> <p>U tom smislu, potrebno je osmisliti načine za edukovanje građana u pravcu njihovog osposobljavanja da prepoznaju i izbjegnu finansijske prevare.</p>
--	--

4. Kanali finansijske edukacije

Finansijska edukacija se sprovodi kroz formalno i neformalno obrazovanje.

Obrazovne institucije treba da imaju ključnu ulogu u procesu finansijske edukacije kojom će se obezbijediti finansijska dobrobit djece i mladih u budućnosti. Djeci je od najranijeg uzrasta potrebno ukazivati na sve mane i opasnosti koje nosi sa sobom potrošački mentalitet društva u kome živimo, kao što su neracionalno trošenje novca, impulsivna kupovina, rasipništvo, zaduživanje itd. Stoga je potrebno, kroz sistem formalnog obrazovanja, realizovati programe koji će kod djece razvijati odgovoran odnos prema novcu, podsticati štednju, racionalno upravljanje ličnim finansijama i, u konačnom, doprinijeti formiranju mlade, finansijski edukovane ličnosti koja je osposobljena za samostalan život.

Paralelno sa unapređivanjem metoda formalnog obrazovanja, potrebno je razvijati i kontinuirano poboljšavati neformalnu finansijsku edukaciju. Ona treba da bude podrška i dopuna formalnoj edukaciji i da se sprovodi kroz adekvatne mjere koje, između ostalog, mogu uključivati: organizovanje predavanja, seminara i radionica, kreiranje tematskih kampanja, obilježavanje događaja od posebnog značaja (Svjetska nedjelja novca, Nedjelja štednje, Noć muzeja, Dani otvorenih vrata), izdavanje i distribuciju edukativnih materijala i sl.

Snažno se preporučuje sprovođenje neformalne edukacije u saradnji sa profesionalnim i strukovnim udruženjima, privatnim i nevladinim sektorom i ostalim učesnicima čija primarna nadležnost nije obrazovanje.

Najčešće korišćeni kanali za sprovođenje finansijske edukacije su publikacije (brošure, lifleti, novinski članci, magazini...), internet stranice, društvene mreže, portali, call centri... Ovim kanalima se informacije mogu relativno lako plasirati do krajnjih korisnika, ali izostaje povratna informacija o tome da li je korisnik razumio ono što je pročitao ili čuo. Zato je važno da se, pored ovih kanala, koriste i interaktivne radionice, seminari i predavanja gdje se može izvršiti istraživanje o nivou razumijevanja finansijskih usluga prije i poslije interakcije.

U kontekstu aktuelnog ubrzanog razvoja komunikacija i digitalnih tehnologija, tradicionalne metode finansijske edukacije treba da budu dopunjene upotrebom digitalnih tehnologija, društvenih mreža, video sadržaja, interaktivnih aplikacije, igara, kalkulatora itd. Posebna pažnja treba da se usmjeri na osmišljavanje platformi za interaktivno onlajn učenje u oblasti finansijske edukacije, kao i na unapređenje kanala koji su već razvijeni od strane velikog broja pružalaca finansijskih usluga (internet stranice).

Promovisanje digitalnih kanala finansijske edukacije građana, sadašnjih i budućih korisnika finansijskih usluga, od prioritetnog je značaja kako za unapređenje nivoa finansijske pismenosti, tako i za razvoj inkluzivnih finansijskih sistema. Digitalni kanali treba da budu primijenjeni i u formalnoj i u neformalnoj finansijskoj edukaciji, opisanim u prethodnom poglavlju.

Boks 2: Digitalizacija i finansijska edukacija

Kroz aktivnosti i inicijative na planu finansijske edukacije, potrebno je upoznati crnogorsko stanovništvo sa mogućnostima koje nudi digitalizacija. Crnogorski građani će se sve češće susretati sa upotrebom digitalnih kanala komunikacije, pa će morati da savladaju integraciju digitalnih tehnologija u finansijske usluge: aplikacije za plaćanje, digitalnu autentifikaciju i autorizaciju, kao i nove digitalne proizvode. Građani će, takođe, morati da nauče kako da se zaštite od finansijskih prevara. Naime, od početka krize uzrokovane COVID-19 pandemijom, došlo je do značajnog porasta finansijskih prevara, koje su bile najizraženije u *phishing* praksama, tj. u pokušajima namamljivanja pojedinaca da otkriju povjerljive informacije o nalogu. Oko 60% žrtava prevara izgubilo je novac preko interneta, dok je oko polovine svih prevara povezano sa ulaganjima u kripto sredstva.

Kroz digitalne kanale komunikacije ciljne grupe mogu brže i pogodnije pristupiti informacijama i dobiti detaljnije savjete i smjernice u pravcu smanjenja rizika i preuzimanja mjere lične bezbjednosti. Interaktivni i onlajn alati omogućavaju građanima da pristupe relevantnim informacijama. Oni su, takođe, pogodni za uključivanje djece od ranog uzrasta, kako u okviru učionice kao dijela formalnog školskog programa, tako i uopšteno u vidu igara i kvizova.

Internet stranice i onlajn alati omogućavaju pristup široj javnosti. Kako se tehnologija razvija, tako se širi i opseg interaktivnih alata, sa igricama, kvizovima, aplikacijama za mobilne telefone i sl. Mnoge internet stranice sadrže dodatne alate poput kalkulatora kako bi pomogli pojedincima da izračunaju iznos rate za kredit ili penziju, ili pojmovnike koji objašnjavaju uslove i probleme osiguranja.

5. Ciljne grupe

Iako Program razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori obuhvata crnogorsko stanovništvo u cjelini, identifikovane su određene socio-demografske grupe koje imaju veću potrebu za finansijskom edukacijom.

U ove grupe spadaju:

- **djeca predškolskog (od navršenih pet godina) i školskog uzrasta (6 do 14 godina)**, jer je sa finansijskom edukacijom najbolje početi što je ranije moguće, i to iz dva razloga. Prvo, nivo finansijske pismenosti odrasle osobe direktna je posljedica onoga što je viđeno, naučeno i doživljeno u djetinjstvu i adolescenciji; i drugo, efikasnije je i mnogo isplativije pružiti finansijsko obrazovanje u djetinjstvu nego preduzimati napore za „popravno“ obrazovanje u odrasloj dobi. Takođe, djeca lako usvajaju nove tehnologije, pa mogu biti od pomoći u obrazovanju roditelja o finansijskim temama, posebno onih koje se odnose na upotrebu inovativnih digitalnih alata.
- **mladi – srednjoškolci (15 do 18 godina) i studenti**, jer se pojedinci, upravo u ovom uzrastu, počinju susrijetati sa pitanjima ličnih finansija, poput stipendije, prve plate, itd. Stoga će im dobra finansijska pismenost pomoći da donesu odgovorne finansijske odluke, uključujući one koje se odnose na dugoročno finansijsko planiranje, budžetiranje i upravljanje finansijama.
- **nezaposleni**, iz razloga što je ova kategorija stanovništva, prilikom OECD-ovog istraživanja, pokazala slabije rezultate za znanje, stav i ponašanje u odnosu na prosjek Jugoistočne Evrope. Ova socio-demografska grupa je sklona prihvatanju stava „živi danas“. Nakon što se pridruže radnoj snazi, treba da budu pripremljeni na donošenje dobrih finansijskih odluka vezanih za svakodnevni život, kako bi izbjegli prezaduženost, planirali budućnost i izgradili svoju finansijsku otpornost.
- **radne odrasle osobe**, iz razloga što su to pojedinci koji zarađuju za izdržavanje sebe i (vjerovatno) svoje porodice, te moraju biti pripremljeni za postavljanje dugoročnih finansijskih ciljeva, kao što su kupovina stana, zasnivanje porodice, briga o izdržavanim osobama (roditeljima i djeci) i priprema za život u penziji. Pristrasnost optimizmu često navodi ljude da planiraju pozitivne životne događaje, ali zanemaruju potrebu da se pripreme i za negativne. Ova psihološka sklonost često se odnosi i na planiranje pensionisanja. Dok su zaposleni, odrasli imaju resurse i vrijeme da planiraju i budu spremni da se izbore sa ovim finansijskim izazovima i izgrade svoju finansijsku otpornost.

- **starija populacija**, iz razloga što se ove osobe često suočavaju sa izazovom upravljanja ograničenim finansijskim resursima, pri čemu moraju biti finansijski pripremljeni da sve više troše na zdravstvenu zaštitu i liječenje tokom starenja. Mnogi žele da povećaju svoje bogatstvo i lako mogu doći u iskušenje da slijede nepravilne investicione prakse, postajući na taj način žrtve finansijskih prevara.
- **ruralno stanovništvo** - prema popisu iz 2011. godine, 37% crnogorskog stanovništva živi u ruralnim područjima. Razvoj poljoprivrede jedan je od prioritarnih pravaca Crne Gore. Ljudi koji žive u ruralnim područjima, kao i obično, udaljeni su iz finansijskog sektora i imaju manje obrazovanja i razumijevanja o tome kako efikasno upravljati finansijama svog domaćinstva i kako mudro iskoristiti mogućnosti koje nudi finansijski sektor za poboljšanje životnih uslova, uključujući i poljoprivredne aktivnosti.

6. Implementacija Programa

OECD-ove preporuke za finansijsku pismenost opisuju osnove dobrog upravljanja koje olakšavaju efektivnu i uspješnu implementaciju nacionalnih strategija/ programa za finansijsku pismenost. Ove osnove podrazumijevaju postojanje leaderske institucije, dodjeljivanje jasnih odgovornosti za implementaciju strategije/programa, institucionalizovanu saradnju i stalni dijalog između zainteresovanih stejkholdera u oblasti finansijske pismenosti. Takođe se, u cilju osiguranja efikasne platforme za umrežavanje napora, razmjenu informacija i koordinaciju aktivnosti svih stejkholdera koji su uključeni u implementaciju Programa, preporučuju razvijanje i uspostavljanje mehanizama monitoringa i evaluacije.

Struktura upravljanja

Nacionalni komitet za finansijsku edukaciju je krovno tijelo koje donosi Program razvoja finansijske edukacije u Crnoj Gori i nadgleda njegovu implementaciju i realizaciju.

Guverner Centralne banke predsjedava Nacionalnim komitetom, a CBCG obavlja koordinaciju implementacije Programa. CBCG će raditi na uključivanju što većeg broja stejkholdera, naročito institucija državne i lokalne uprave, finansijskih institucija, udruženja, privatnog sektora, nevladinih i drugih organizacija.

Članovi Nacionalnog komiteta (ministar finansija, ministar prosvjete, predsjednik Komisije za tržište kapitala i predsjednik Agencije za nadzor osiguranja) će, u tijesnoj saradnji sa guvernerom, učestvovati u implementaciji prioriteta politika i strateških ciljeva definisanih Programom.

U cilju obezbjeđivanja kvalitetnijeg učešća uključenih stejkholdera i njihovog snažnijeg doprinosa implementaciji Programa, potpisaće se memorandum(i) o saradnji između svih uključenih strana.

Godišnji akcioni planovi

Program će se implementirati kroz godišnje akcione planove, kojima će se identifikovati aktivnosti koje treba preduzeti tokom godine, a koje se zasnivaju na prioritetima razvoja i strateškim ciljevima Programa.

Godišnji akcioni plan pripremaće se najkasnije do kraja oktobra tekuće godine za narednu godinu i njime će se precizirati konkretne mjere i aktivnosti, njihovi nosioci, rokovi za sprovođenje, izvori finansiranja i indikatori uspješnosti.

Monitoring i evaluacija

Nacionalni komitet za finansijsku edukaciju nagleda implementaciju i realizaciju ovog Programa kroz praćenje ostvarivanja godišnjih akcionih planova.

Za praćenje realizacije godišnjih akcionih planova zadužen je operativni tim, osnovan od strane Nacionalnog komiteta, a čiji su članovi predstavnici Centralne banke, Ministarstva finansija, Ministarstva prosvjete, ANO i KTK. Ovaj tim će se sastajati na kvartalnom nivou, a njegova obaveza je da Nacionalnom komitetu podnosi sveobuhvatne izvještaje o sprovođenju Programa na godišnjem nivou.

Realizacija Programa i sprovođenje aktivnosti predviđenih godišnjim akcionim planovima nadgledaće se praćenjem nekoliko ključnih indikatora, uključujući:

1. Broj lica uključenih u obuke, predavanja, prezentacije;
2. Odnos očekivanja i zadovoljstva kada je riječ o obukama, radionicama, seminarima i sl.;
3. Promjena nivoa finansijske pismenosti tokom vremena;
4. Stepen realizacije mjera i aktivnosti predviđenih godišnjim akcionim planovima.

Godišnji izvještaji o realizovanim aktivnostima pripremaće se najkasnije do kraja februara tekuće godine za prethodnu godinu i sadržaće podatke o vrsti aktivnosti, opisu obrazovnog sadržaja, broju uključenih osoba i ocjeni aktivnosti.

Osim monitoringa implementacije Programa, kontinuirana evaluacija realizovanih aktivnosti je od izuzetne važnosti kako bi se sagledao sveukupni doprinos povećanju nivoa finansijske pismenosti u zemlji. Kroz evaluaciju se potvrđuje efektivnost (da li se dešavaju pozitivne promjene) i efikasnost (da li se resursi mudro koriste) preduzetih mjera i aktivnosti. Dalje, evaluacija obezbjeđuje korisne informacije za selekciju, poboljšanje i dalje usmjeravanje definisanih mjera i aktivnosti u oblasti finansijske edukacije. U tom pravcu, potrebno je periodično sprovoditi nacionalna istraživanja kako bi se utvrdio nivo finansijske pismenosti građana Crne Gore i time potrdila efektivnost Programa.

Finansiranje

Svaka institucija uključena u sprovođenje mjera i aktivnosti predviđenih Programom treba da planira odgovarajuća finansijska sredstva za njihovu realizaciju. Ograničeni resursi se moraju mudro koristiti i nadopunjavati sredstvima iz eksternih izvora (nacionalnih, EU i drugih donatora, itd). Preduslov za to su dobra informisanost o mogućnostima za finansiranje, blagovremena priprema projekata i konsolidacija sa kapacitetima budžeta pojedinačnih institucija kako bi se obezbjedilo neophodno sufinansiranje. Stoga, akcioni planovi se ne mogu razdvojiti od planiranja budžeta uključenih institucija.

Stejkholderi se ohrabruju da dogovaraju i planiraju zajedničke budžete za finansiranje određenih aktivnosti finansijske edukacije većeg obima.